LXVII Philologia
2025 IANUARIE-IUNIE

CZU:821.135.1.09-3
https://doi.org/10.52505/1857-4300.2025.1(324).03

Apa neagră – semnificații și reprezentări ambivalente în proză

Olesea GÎRLEA

Doctor în filologie
E-mail: olesea.girlea@sti.usm.md
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7427-3509
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM (Chișinău)

Black Water – Meanings and Ambivalent Representations in Prose

Abstract

The article focuses on the interpretation of water in its dual beneficial and malevolent form in the prose of Romanian writers (V. Voiculescu, M. Eliade, Al. Popescu, R. Găvan, V. Beșleagă) and American writers (C. Oates, J.T. MacGregor). The theoretical part of the article is centered on the relevant analyses of the imaginary made by C.G. Jung, S. Freud, M. Klein, Cr. Gavriluță, A. Poruciuc, and on the concepts of ambivalence, splitting, double representation, the ego's drive, and the Dofl legend. The author captures the blackness of water (turbid, viscous) in contrast with the characters' experiences. The negative aspects of water increase in intensity, and water becomes a useful tool for probing the obscure areas of the characters' unconscious. The article discusses the aquatic imaginary, from the everyday representations found in expressions and popular sayings to literary works, where the aquatic imaginary intensifies in negative depictions.

Keywords: unconscious, representation, ambivalence, terrifying, latent, bipolar, drive, imaginary.

Rezumat

Articolul se centrează pe interpretarea apei în dubla sa ipostază benefică și malefică în proza scriitorilor români (V. Voiculescu, M. Eliade, Al. Popescu, R. Găvan, V. Beșleagă) și americani (C. Oates, J.T. MacGregor). Partea teoretică a articolului este axată pe analizele pertinente ale imaginarului realizate de C.G. Jung, S. Freud, M. Klein, Cr. Gavriluță, A. Poruciuc și pe conceptele de ambivalență, clivaj, dublă reprezentare, pulsiune a eului, legenda Doflului. Autoarea surprinde negreața apei (tulbure, cleioasă) în contrast cu trăirile personajelor. Valențele negative ale apei cresc în intensitate, iar apa devine un instrument util în sondarea zonelor obscure ale inconștientului personajelor. Articolul pune în discuție imaginarul apei: de la reprezentările cotidiene surprinse în expresii și ziceri populare, la operele literare, în care imaginarul acvatic se amplifică în redări negative.

Cuvinte-cheie: inconștient, reprezentare, ambivalență, terifiant, latent, bipolar, pulsiune, imaginar.

Simbolismul negrului implică, de cele mai multe ori, conotații negative, fiind atribuit întunericului primordial și al nediferențierii originare. Negrul mai este asociat cu infernul și lumea subpământeană, este culoarea doliului și a morții. Jean Chevalier și Alain Gheerbrant surprind, în *Dicționarul de simboluri*, mai multe conotații ale acestuia, printre care și ideea de „culoare a osândei (…) a renunțării la deșertăciunea lumii; de aici, mantiile negre care constituie o proclamare a credinței în creștinism și islamism" (Chevalier 2009, p. 614). Negrul conține și reprezentări ale binelui, cum ar fi simbolizarea fecundității, a pământului roditor, întunericul gestator este simbol al pântecelui lumii. Din punct de vedere al analizei psihologice, negrul marchează introspecția, angoasa, tristețea, inconștientul, moartea, poate sugera conceptul de *umbra* al lui Jung (prin pata de culoare întunecată și prin pulsiunile ascunse, care nu se vor deconspirate), lupta continuă cu răul din interiorul nostru. Asocierea răului cu negrul și inconștientul o surprindem în expresiile uzuale: *a avea gânduri/idei negre, a vedea lucrurile în negru.* Culoarea neagră evocă disperarea, neajutorarea, nenorocirea. Deseori negrul este privit în cotidian printr-o dublă perspectivă – *Black Monday*[1], *Black Friday*[2]*, postul negru*[3]*,* simbolismul negrului variază în funcție de epoci, mentalități și regiuni.

Această oscilare continuă și interpretare în manieră bipolară a aceluiași fenomen/simbol a fost investigată de psihanaliști, care i-au atribuit diferite noțiuni, de la *ambivalență* (Bleuler, Freud) la *clivaj* (M. Klein). Conceptul de ambivalență, definit de Freud, presupune coexistența a două contrarii sau a două atitudini opuse față de aceeași situație sau obiect.

Scindarea reprezentărilor a fost teoretizată de Gilbert Durand în studiul său *Structuri antropologice ale imaginarului*, lucrare ce explorează în profunzime domeniul imaginarului colectiv și al arhetipurilor. Durand propune un mixaj complex de categorii dualiste, distincte și opuse, structurate în două regimuri fundamentale: diurn și nocturn. Aceste regimuri nu doar că reflectă polaritățile culturale și psihologice ale umanității, dar și modul în care acestea se interpun și se influențează reciproc în construcția imaginarului colectiv.

1 *Lunea neagră* este numită ziua începerii orelor de către de elevii din Anglia.

2 *Vinerea neagră* – zi specială de reduceri și oferte, care are loc în fiecare an în ultima vineri din luna noiembrie, imediat după Ziua Recunoștinței (*Thanksgiving*) în Statele Unite. Aceasta marchează începutul sezonului de cumpărături pentru sărbătorile de iarnă, cum ar fi Crăciunul. Termenul „Black Friday" provine dintr-o expresie din jargonul financiar american: „a fi în negru" (*to be in the black*), care înseamnă a înregistra profit.

3 *Postul negru* se referă la o formă de post în timpul căruia o persoană se abține complet de la orice fel de aliment sau băutură pentru o anumită perioadă. Termenul este folosit de obicei în context religios și este asociat cu un act de disciplină și abținere totală. În diverse tradiții religioase, postul negru poate fi folosit pentru a exprima devoțiune, a căuta purificarea spirituală sau pentru a adânci legătura cu divinitatea. De exemplu, în creștinism, anumite perioade de post pot include abstinența totală de la mâncare și băutură, iar acest tip de post este văzut ca un act de sacrificiu și smerenie.

Teoreticianul imaginarului, Gilbert Durand, a propus un sistem teoretic care examina modul în care imaginarul este structurat în două regimuri: *regimul nocturn* și *regimul diurn*, în interiorul cărora se disting trei tipuri de structuri. Primele structuri analizate sunt cele schizomorfe, asociate regimului diurn, având ca trăsătură principală antiteza polemică. Aceasta se manifestă printr-un geometrism morbid, caracterizat de gigantizarea obiectelor și o separare/dezagregare (*Spaltung/Zerspaltung*), însoțită de reculul autist, ce presupune pierderea contactului cu realitatea. Celelalte două tipuri de structuri, mistice și antitetice, sunt caracteristice regimului nocturn. Durand împarte acest regim în două categorii: dominanta digestivă și dominanta ciclică. Prima include tehnicile legate de recipiente și de habitat, valori alimentare și digestive, sociologia materială și nutritivă. Cea de-a doua este legată de tehnica ciclurilor, a calendarului agricol, a industriei tehnice, a simbolurilor naturale sau artificiale ale întoarcerii și dramele astrobiologice. Durand evidențiază faptul că primele figuri ale regimului diurn sunt confesiunea, eufemismul și repetiția. În ceea ce privește structurile mistice, acestea se caracterizează prin următoarele trăsături: 1) dublarea și perseverența, care se manifestă prin refuzul de a părăsi cadrul imaginilor familiare, aducând astfel o dublă negare; 2) vâscozitatea, adică o adezivitate antifrazică ce presupune o gândire bazată pe variațiuni pe aceeași temă (exemplu: Van Gogh a pictat mai multe poduri cu aceeași structură, dar cu o cromatică diferită), 3) realismul senzorial, care se concentrează pe aspectul „concret, colorat și intim" al lucrurilor; 4) miniaturizarea sau guliverizarea reprezentării, accentuând detaliile. Durand definește structurile sintetice ca fiind acelea care elimină orice șoc și armonizează cele mai evidente contradicții. Contribuția importantă a lucrării lui Durand constă în clarificarea distincției dintre arhetip (matrice universală), simbol (individualizat și variabil) și schemă.

În analiza apei negre, ne vom axa pe caracteristicile regimului nocturn, și anume pe structurile mistice ale imaginarului, care presupun negativitatea, variațiuni pe tema *negativității apei* în reprezentările și imaginarul diferitor autori, români și străini. Aceeași dualitate a reprezentării este surprinsă și în alte domenii conexe cu literatura, spre exemplu în psihanaliză.

Melanie Klein, psihanalistă britanică de origine austriacă, dezvoltă noțiunea de clivaj în două categorii, clivajul obiectului bun, „obiect al iubirii", și „obiect rău", obiect al urii. Scindarea obiectului pulsiunii, definită drept clivaj, este un mecanism de apărare al eului. De aici se produce o separare a întregului în unități mai mici: „Clivajul eului constă într-o sciziune a gândirii față de realitate în două atitudini opuse și totuși coexistente" (apud. Scitivaux 1998, p. 20). Spre exemplu, Melanie Klein invocă interacțiunea dintre iubire și ură la bebeluși, posibilitatea coexistenței sentimentelor de iubire și a celor distructive față de aceeași persoană.

Mama, menționează Melanie Klein, este pentru bebelușii cel dintâi obiect al iubirii, ea satisface nevoia de hrană, plăcerea senzuală de aflare la sânul ei. Situația se schimbă însă, atunci când această plăcere nu este satisfăcută, apar primele impulsuri agresive: „Sentimentele de ură și agresiune devin dominate de impulsurile de a distruge persoana care este obiectul tuturor dorințelor și care, în mintea sa, este legată de tot ceea ce el trăiește – binele și răul deopotrivă. Iubirea și ura se războiesc în mintea bebelușului și această luptă persistă într-o anumită măsură de-a lungul întregii sale vieți și este susceptibilă de a deveni o sursă de pericol în relațiile interumane" (Klein 1994, pp. 299-300). Această luptă dintre iubire și ură, în interpretarea Melaniei Klein, începe în copilăria timpurie și este activă pe tot parcursul vieții. Așa se explică faptul că același context sau obiect poate fi perceput într-o interpretare dual, când se modifică optica și perspectiva asupra acestuia.

Gaston Bachelard, în lucrările sale despre imaginație și fantezie, făcea o distincție între *imaginația formală* și *imaginația materială* „forțele imaginare ale spiritului nostru se dezvoltă pe două axe diferite" (1995, p. 5). Imaginația formală este legată de construcțiile mentale rigide, abstracte, care urmează forme preexistente și sunt guvernate de reguli logice și conceptuale. Aceasta implică o capacitate de a manipula formele, ideile și conceptele într-un mod ordonat, dar oarecum limitat în cadrul stabilit.

Pe de altă parte, imaginația materială este direct legată de senzațiile noastre corporale și de materialitatea lumii înconjurătoare. Este o formă de imaginație mai apropiată de senzorial și de realitatea fizică, adesea spontană și necontrolată. În această viziune, materia nu este doar un obiect pasiv, ci devine sursa inspirației și a imaginației, alimentând gândirea creativă prin diversitatea sa de forme, culori, texturi și sunete. Imaginația materială este o formă lăuntrică, aceasta „sapă în adâncul ființei" (*Ibidem*, p. 5) ca să găsească ceea ce este primitiv și, totodată, etern.

În viziunea lui Bachelard, cele două tipuri de imaginație nu sunt opuse, ci complementare. Imaginația formală poate structura și organiza imaginațiile mai sensibile și mai bogate în materialitate, iar imaginația materială poate inspira noi forme și concepte, aducând o adâncire a înțelegerii și a experienței. Astfel, procesul creativ este unul complex, în care materialitatea și forma se împletesc pentru a da naștere unor noi moduri de a înțelege și experimenta realitatea. Pozitivitatea și negativitatea apei pot fi explorate în diferite etape ale creației la același scriitor. Gaston Bachelard identifică două stadii ale imaginației apei în poetica lui E.A. Poe, primul e un vis de culori luminoase și fericite, ceea ce ar corespunde pozitivității, viziunii pozitive. Cel de-al doilea stadiu este determinat de calitatea volumului, în contrast cu calitatea apei: „apa se va întuneca, absorbind în chip material umbra" (*Ibidem*, p. 63). Umbra neagră, întunericul, încastrarea, amplifică ideea de negativitate: „apa devine mai neagră prin prada pe care o înghite" (*Ibidem*,

p. 65). Astfel, apele, în interpretarea lui G. Bachelard, au de îndeplinit o viziune psihologică esențială: aceea „de a absorbi umbrele, de a oferi un mormânt cotidian tuturor lucrurilor, ce zilnic mor în noi" (*Ibidem*, p. 65).

Studiul regimului nocturn ancorează cercetări ale negativului și în antropologie, relevând felul în care umanitatea se raportează la întuneric, absență și necunoscut. Regimul nocturn nu este minimalizat doar la negativitate și repetitivitatea formelor în alte ipostaze, ci și la anumite forme de cunoaștere interzisă sau marginalizată, acoperind domenii precum ocultismul, visul și chiar transgresiunea legilor sociale. Cercetătoarea ieșeană Cristina Gavriluță consacră un studiu *Negativului cotidianului* (2017), în care își propune o abordare socioantropologică asupra necesității unei *hermeneutici a socialului*, mergând până la negativul acesteia. Autoarea pornește de la ideea că în demersul oricărei probleme se pot descoperi cel puțin doi invarianți: bine și rău, adevăr și minciună, dreptate și nedreptate, iubire și ură, succes și insucces etc. Între acestea, relevă Cristina Gavriluță, se impune simbolul și „de cele mai multe ori, performatorul dispune de un cod de interpretare a simbolului. De pildă, pentru Jung apa reprezintă inconștientul, pentru populațiile primitive ea este un simbol al fertilității, iar imaginarul popular românesc o valorează fie ca un semn al liniștii și bunăstării în ipostaza apei limpezi, fie ca aducătoare de necaz, durere, chiar moarte, când apa este tulbure" (Gavriluță 2017, p. 51). Cunoașterea presupune o pluralitate de adevăruri, devine un joc al minții și are la bază o logică combinatorică.

Ne vom referi în continuare la reprezentările apei negre în mentalul colectiv. Apa, la fel ca oricare reprezentare concretă, conține două semnificații simbolice diametral opuse, este generatoare de viață și generatoare de moarte, creatoare și distrugătoare. Pericolul apelor este adânc implantat în memoria colectivă și poate fi identificat în proverbe de tipul: „Apele line sunt adânci", „Ca apa lină, nicio primejdie mai rea", „Apele line sunt amăgitoare", „Mai mult să te temi de apa lină, decât de cea tulbure", „Râul adânc nu face zgomot", „Păzește-mă de apă liniștită, că de cea iute mă feresc singur", „Apa lină te înșală", „Apa stătută e cu draci umplută", „În apa liniștită sălășluiesc dracii". Apa și tipologia ei (lină, rapidă, stătută, tulbure, zgomotoasă) joacă un rol fundamental în cele mai arhaice producții folclorice. Zânele, Știma apelor, iezerul, vietățile acvatice cu puteri supraomenești, amintirile traumatice ale cataclismelor, au pătruns puternic în memoria colectivă, iar pericolele pe care le declanșează generează angoase și teama ancestrală a omului față de forțele primordiale ale naturii.

Suprafețele acvatice neasumate ontologic sunt incluse de către Mircea Păduraru în studiul *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc*, în categoria celor cinci chipuri celebre ale fantasmei, printre acestea fiind *Învrăjbitorul, Dracul înfrânt de femeie, Cel de pe comoară, Cel de la hotare* și *străinul.* Creaturile acvatice sunt privite deseori ca embleme ale agresivității și distructivității, orice tulburare

a lor implică o dezechilibrare a ordinii naturale, o spargere a echilibrului între lumi, o contaminare a spațiului sacru sau, în unele cazuri, o provocare directă la adresa normelor sociale. Forțele acvatice nu pot fi controlate decât prin gesturi simbolice, prin apelul la divinități sau entități de apă, care reprezintă atât sursa vieții, cât și pericolul: „De aceea, în astfel de zone întâlnirea cu Diavolul, cu un «agent» de-al său (strigoi, moroi, pârcă) este iminentă și, din această cauză, se crede că vrăjile și descântecele au o eficiență sporită în aceste locuri" (Păduraru 2012, p. 58).

Viețuitoarele subacvatice, adesea bizare și periculoase, sunt privite cu neîncredere și frică. Creaturile misterioase, viețuitoare care populează fundul unei suprafețe acvatice (râu, lac, mare), sunt văzute ca reminiscențe ale unor epoci îndepărtate, dar și ca avertismente ale unei lumi care poate oricând să revină la starea de haos primordial. Teama de a pătrunde în adâncurile necunoscute ale apelor se hrănește tocmai din aceste amintiri colective, care leagă natura din jurul nostru de catastrofele din trecut, iar frica de a întâlni astfel de forme de viață obscure reflectă, în cele din urmă, un conflict între dorința de a înțelege și teama de a dezvălui adevăruri dureroase sau imposibil de controlat. Una dintre angoasele puternic impregnate în mentalul colectiv sunt cataclismele raportate de distrugerea vegetației terestre prin forța necruțătoare a apelor.

Apele diluviale, ale căror surse ar fi ploaia sau potopul (declanșat ca pedeapsă în varianta biblică), au servit drept prilej de cercetare în studiul lui Adrian Poruciuc – *Sub semnul pământului mamă* –, în care este urmărită semnificația *Dolfului* (a *Delfinului*, mai târziu a *Domnului*) și a fetei-și-bourului (care trece peste apele învolburate ale unor râuri cunoscute precum Olt, Jiu sau Nistru). Investigarea acestor motive în colinde îi permite cercetătorului să ajungă la ideea că teritoriul românesc n-a fost supus unor teribile revărsări marine, iar „reprezentarea unui potop marin este doar o proiecție arhetipal-mitologică" (Porciuc 2013, p. 76), păstrată în experiențele traumatice colective.

În cercetările anterioare am amintit despre valențele nefaste ale apei în proza din literatura română. În nuvela *Lostrița*, de Vasile Voiculescu, apa devine un personaj malefic, care seduce și ucide. Conceptul de *apă neagră*, apare la Mircea Eliade în romanul *Isabel și apele diavolului*, ca indiciu al sondării zonelor obscure ale ființei, al *umbrei* persoanei, personajul își asumă scufundarea în inconștient, lăsându-se prizonier al unor adâncuri nebănuite ale minții sale. Alege să coboare în aceste tenebre nu dintr-o fugă sau dintr-o teamă, ci dintr-o dorință profundă de a înfrunta ceea ce este ascuns, de a înțelege părțile latente ale sinelui său, pe care viața cotidiană le ține în umbră. Este o alegere conștientă, o abandonare a controlului rațional pentru a explora lăuntrul său cu toate colțurile neexplorate: „și eu pluteam de acum fără lumină și fără mustrări, pe ape negre, ape moarte" (Eliade 1990, p. 144). Asumarea acestei scufundări în inconștient înseamnă o reîntoarcere

la sine, o reconciliere cu toate aspectele sale, inclusiv cu cele mai întunecate, ce poate duce la o transformare profundă și la o eliberare personală: „Apele diavolului pot fi în roman un indiciu al dorințelor ascunse, pe care le nutrește protagonistul față de Isabel și față de sine însuși. Apele diavolului sunt un simbol al inconștientului, al experienței mistice și al confruntării cu necunoscutul" (Gîrlea 2024, p. 165).

În romanul *Adâncuri incolore*, de Alexandru Popescu, apa devine un personaj indirect, care emană o seducție demonică, ucide. Lacul înghite rând pe rând victime, iar oamenii din comunitate își retrăiesc amintirile despre cei pierduți, privind fotografiile vechi, în care lacul apărea ca martor al dispariției lor. Surprindem o *dublă reprezentare* a apei în romanul lui A. Popescu: de la fascinația acesteia și refugiul răcoros pe care-l oferă pe timp de arșiță, la neputința în fața morții, în care apa este trecută într-un registru negativ.

Nămolul din iaz are un rol dominant în seducerea și încastrarea victimelor, transformându-se într-un simbol al capcanei invizibile, care atrage cu promisiunea unei liniști înșelătoare și a unui refugiu aparent sigur. Sub apă, în adâncurile acestui mediu cleios, se ascunde un pericol latent, care își dezvăluie adevărata față doar atunci când este prea târziu. Victimele sunt adesea atrase de o senzație de calm și de calmare, ca un balsam pentru sufletele lor zbuciumate, dar, pe măsură ce pătrund tot mai adânc în nămol, acesta începe să le înghită încet și le izolează ca într-un mormânt: „Apa de culoarea lutului îi mângâia burta, plină cu clătite și bomboane. Ce-i drept mâlul cleios îi provoca puțin disconfort. Era poate unicul defect al iazului: mâlul. Acesta era, pur și simplu, prea mult. Cu fiecare pas stratul de mâl devenea tot mai gros (…). Adolescentul a sesizat că s-a adâncit în apă până la umeri. Mâlul era cald. (…) Mai simți și un miros parcă de ouă bâhlite. Nu-l sesiză mai devreme. Inima i s-a agitat puțin, mai ales după ce i s-a adâncit prea mult în mâl. Încercă să împingă nămolul cu picioarele, însă acestea abia de se mișcară din loc. Mai mult, băiatul putea jura că ceva îl trage la fund, ca într-o centrifugă. A scos un urlet pițigăiat. Simți cum trupul parcă i se dizolvă încet în imensitatea lacului. (…) Nămolul cald până acum devenise rece, undeva sub tălpi (…). Deși era un bun înotător, asta nu-i servea la nimic atunci. Se simțea, pur și simplu, paralizat" (Popescu 2023, pp. 20-22).

Culoarea tulbure, mirosul insuportabil și mâlul cleios sunt indicii ale apei malefice, un semn că acel loc nu este doar un simplu iaz, ci un teritoriu periculos, în care natura însăși pare să fi fost coruptă de forțe nevăzute și demonice. Apa devine un element de adâncire a unei senzații de neliniște. Mirosul insuportabil atrage un sentiment de repulsie instinctivă, un semnal că acel loc este interzis, că acolo s-a rupt legătura naturală cu echilibrul lumii. Este un miros care înghite aerul și îl face greu de respirat, ca o barieră care împiedică orice formă de eliberare sau purificare. Mâlul cleios, cu textura sa lipicioasă și greoaie, este un simbol al unei

capcane implacabile. Oricine intră în apă se vede prins, din ce în ce mai adânc, fără posibilitatea de evadare. Mâlul nu doar că înghite corpul, dar îl și împiedică să se miște, să lupte sau să scape, înfășurându-l într-o îmbrățișare apăsătoare ca într-o cămașă a lui Nessos, care pare a se intensifica cu fiecare mișcare. Acest mâl denotă o manifestare fizică a unei forțe întunecate, care atrage victimele din ce în ce mai mult spre adâncurile incolore.

Împreună, aceste elemente – apa tulbure, mirosul insuportabil și mâlul cleios – devin semnele unei ape malefice, ce nu este doar un loc periculos din punct de vedere fizic, ci unul în care răul a înrădăcinat o prezență care devorează pe oricine tulbură liniștea, cu răceala unei capcane mortale.

În romanul lui Vladimir Beșleagă, *Zbor frânt*, apa Nistrului devine un prilej de sondare a inconștientului protagonistului, de confruntare cu dramele sale interioare, o delimitare între două lumi, cea a copilăriei și cea a maturității protagonistului. Înotul în apă prilejuiește reflecții asupra condiției nefaste a acestuia, care este văzut ca spion pe ambele maluri ale râului și supus unor deconspirări continue. Criticul literar Alexandru Burlacu remarcă, pe bună dreptate, că râul Nistru e un spațiu contradictoriu, unul de hotar, un loc neasumat ontologic și unul malefic, prin excelență, pentru că Nistrul este „râul care desparte soră de frate, râul dintre două focuri (…). Nistrul e întunecat la chip, e mâhnit tare, el tace și oftează, el urlă vrând cap de om” (Burlacu 2009, p. 33). Ideea victimei ademenite în strâmtoarea necruțătoare a apei este surprinsă și în roman cu aceeași intensitate: „Ai auzit cum a urlat Nistrul?”. „Am auzit, fa”. „Să știi că vrea cap de om”. „D-apoi și așa-i el, fără asta nu poate”. „Doamne sfinte, păzește și apără…” (Beșleagă 2004, p. 210).

O viziune distinctă asupra apei se conturează în romanul *Diavoli fragili*, de Radu Găvan, unde apa capătă un caracter malefic, transformându-se într-un complice tăcut al morții. În acest roman, apa nu mai este doar un element natural, ci devine un agent al distrugerii, reflectând în mod subtil și înspăimântător monstruozitatea umană: „Lacul e un personaj malefic, care absoarbe oameni, iar oamenii ucid alți oameni în lac; sunt două perspective ale negativității pe care le surprindem la Radu Găvan; monstruozitatea lacului și cea umană” (Gîrlea 2023, p. 189). Legătura între violența apelor și întunericul interior al personajelor creează un cadru de reflecție profundă asupra fragilității condiției umane. Pe măsură ce narațiunea se desfășoară, apa, în toate formele ei, devine un simbol al pericolelor invizibile, iar interacțiunea dintre monstruozitatea umană și natura devastatoare a apei provoacă o meditație continuă asupra limitelor și contradicțiilor ființei umane.

Apa neagră devine prilej de strategie narativă prin dilatarea continuă a timpului în romanul cu același titlu (*Apa neagră*), de Carol Oates. În acest roman, spre deosebire de cele analizate anterior, apa devine din start obiect al pulsiunii răului, doar unele amintiri ale protagonistei despre apele întâlnite anterior în viața ei ancorează binele.

Negativitatea apei este surprinsă într-o gradație continuă, până când personajul trece de la delir și flashbackurile din memorie la pierderea oricărui contact cu viața. Apa sufocă și damnează la moarte, face imposibilă orice formă de evadare, deși se dorește salvarea din mrejele ei. Teoria Melaniei Klein este îndreptățită, în acest roman, prin dubla reprezentare a apei între clivajul binelui și al răului.

Termenii prin care se descrie apa neagră în romanul cu același titlu sporesc valențele negative ale acesteia într-o ascensiune continuă: capcană, apă învolburată și întunecoasă, carusel demonic, apă neagră de nepătruns, valuri turbate, vie și furioasă, pustietate mocirloasă, groapă, mormânt. Senzația de rău însoțește toată lectura, iar pendularea între pasajele trecutului și ale prezentului unei muribunde este amplificată de laitmotivul negativității apei: „apa neagră îi umplea plămânii, iar ea murea" (Oates 2011, p. 123). Cele peste 170 de pagini relatează despre un accident de mașină și victimele care au nimerit în mlaștina oribilă. Narațiunea este o mostră veritabilă de analiză a scindărilor și ambivalențelor continue. Apa, privită în dubla ei perspectivă, malefică și benefică, reactivează flashbackuri din memoria protagonistei și reconstituie fragment cu fragment destinul lui Kelly Kelleher. Fiecare clipă devine lungă cât o zi, în care se confruntă duble ipostaze dintre atunci și aici, eu și celălalt, inocență și monstruozitate, viață și moarte. Romanul *Apa neagră* este lipsit de intrigă și suspans, este, așa cum afirmă criticul Geo Vasile, „inversul unei bombe cu ceas, deoarece esențialul se repetă încă din primele rânduri, că nimic nu va putea schimba cursa tragică a destinului" (Vasile 2018, p. 363). În interiorul mașinii ce se scufundă, se află un senator alcoolizat, un posibil viitor candidat la președinție, subiectul e inspirat de controversatul accident de mașină al lui Ted Kennedy. Cealaltă victimă a accidentului este o studentă la științe politice, o fată idealistă, educată, ambițioasă, dar timidă și nesigură. Accidentul este o întâmplare nefericită, iar prezența celor doi în mașină face parte din hazardul vieții.

Automobilul virează pe întuneric pe un drum abandonat, pe care n-ar fi trebuit să se deplaseze. Fata n-ar fi trebuit să se afle în compania șoferului la ora aceea târzie și nici n-ar fi trebuit să apuce de volan ca să provoace tragedia. Încarcerarea în mașină, relatarea propriei agonii este însoțită de senzații de scârbă și simptome de sufocare „într-un tablou infernal de disperare, repulsie letală și horror" (*Ibidem*, p. 363). Viziunea apei din timpul vieții protagonistei (apa din viața de zi cu zi) și viziunea apei în care este captivă și-i va provoca sfârșitul sunt *diametral opuse*, imaginile folosite sunt ambivalente/de clivaj, iar imaginația este bine dualizată și definită: „Apa asta nu era felul aceleia cu care era obișnuită ea, transparentă, vag albăstruie, curată și delicioasă; nu felul acela de apă, ci o apă-nămol malefică, groasă, vâscoasă, cu gust de canalizare, benzină, ulei… " (Oates 2011, p. 112). Frustrările și anxietățile protagonistei se amplifică odată cu descrierile negative ale apei, care devine un pericol iminent, iar victimele acestui joc al apei negre devin neputincioase într-o zbatere continuă pentru viață. Apa se prelinge prin crăpăturile

mașinii, în pârâiașe, miroase a dejecții nefiltrate, năvălește peste capota mașinii, îi târâie în jos, scufundând mașina, aerul se face tot mai absent în automobil. Ideea de sufocare prinde contur împreună cu apa și nămolul care se strecoară în nări, umple plămânii, iar inima fetei cedează încet. Bărbatul se extrage din Toyota scufundată, iese la suprafață și scapă, în timp ce fata devine ostatica apei negre, întemnițată în acel vehicul.

Senatorul alcoolizat, un om cu o carieră politică de succes, care a avut momente de splendoare și de declin, este acum la marginea unui colaps personal. Deși a scăpat cu viață, acesta este conștient de pedeapsa care urmează, căci și-a abandonat pasagera într-un loc teribil, fără posibilitatea de evadare. Chiar și în întunericul apei tulburi, care pare să înghită întreaga lume, el știe că nu poate fugi de consecințele faptei sale. Cu toate că a reușit să supraviețuiască, sufletul său se află deja prins într-o capcană, similară cu cea a mașinii care se scufundă tot mai adânc în apa neagră. Nu doar că a abandonat o viață, dar a pierdut și ultima fărâmă de demnitate. Povestea nenorocirii celor două vieți, apelul continuu la flashbackurile din memorie, halucinațiile care reactivează conflictele nerezolvate din inconștient îi bântuie pe ambii protagoniști. Romanul explorează stări și sentimente contradictorii în ideea deconstrucției unei societăți, bazate aparent pe siguranță și onestitate. Susurul amenințător al apei negre reactivează tema eternă a prezenței negativității în cotidian, o negativitate care nu se manifestă doar în momentele de criză, ci care bântuie fiecare colț al existenței noastre, adânc înrădăcinată în fiecare gând, în fiecare alegere. Apa, cu fluxul său constant și neîncetat, devine un simbol al acestui rău tăcut, care ne urmărește, ne înconjoară și ne contaminează chiar și atunci când nu suntem conștienți de el.

Apa neagră, tributară jertfei și întoarcerii în timp, inaugurează reflecții și perspective pentru romanul cu același titlu, semnat de J.T. MacGregor. Ea nu prevestește nimic rău, este aparent un semn inofensiv, pare inițial un prilej de relaxare și destindere. Mira face o escapadă pe mare, cu barca, împreună cu fetița ei, în speranța de a avea un weekend relaxant. Briza mării și plaja împânzită de liniște par a fi refugiul perfect pentru o zi frumoasă de odihnă. Perspectiva pozitivă a percepției mării se schimbă treptat, când are loc întâlnirea cu un străin. Cu toate că intuiția o pune în alertă pe Mira, aceasta ignoră semnele corpului și-i permite necunoscutului să se apropie de ea. Toată armonia se schimbă într-o fracțiune de secundă, iar apa neagră devine complice al răului. Avem prezentată o dublă perspectivă a apei, supusă imaginilor de clivaj continuu pe parcursul derulării narațiunii. Intriga debutează chiar de la începutul romanului, un psihopat fură copii pe o plajă din Florida cu scopul de a-i trece prin culoarul apei negre. Copiii furați nu au anumite semne distinctive, cu excepția vârstei care le-ar putea permite supraviețuirea prin tunelul negru. Nu toți copiii supraviețuiesc,

iar pădurea de pe celălalt mal al apei negre ascunde mormintele copiilor, răpuși de boala timpului. Misterul apei negre este nerezolvat și de neexplicat, cert este faptul că aceasta face posibilă o întoarcere în timp, iar răpitorul speră că astfel, prin aceste jertfe, va putea stopa moartea surorii sale vitrege, pe care o iubește și care este însărcinată cu copilul său. În apa neagră se produc lucruri ciudate: acele busolei se rotesc în derivă, orice aparat încetează să funcționeze, chiar și motorul bărcilor cedează, iar anumite indicii ale punctelor cardinale permit întoarcerea în timp, o dată la doi ani. Masa neagră îl aruncă pe oricine îi tulbură liniștea în anul 1968. Semnificația acestei întoarceri în timp ar putea fi asociată cu regretele noastre și posibilitatea de a schimba ceva, dacă ni s-ar oferi o a doua șansă, e o întoarcere în inconștientul nostru, acolo unde regretele și frustrările au corespondență cu prezentul și viitorul nostru.

Răpitorul copiilor se folosește de strategii subversive de seducere, are mâna înfășurată în ghips sau un baston și merge șchiopătând. În felul acesta, pare inofensiv pentru victime, până în clipa în care acestea își dau seama de capcana în care au fost prinse. Scopul răpirii este altul decât în cazurile ordinare. Răpitorul nu cere răscumpărare, nu este un pedofil, are grijă de victimele sale când acestea se îmbolnăvesc, în ideea de a face troc cu jertfa, adusă în schimbul menținerii în viață a iubitei sale surori vitrege. Romanul conține indicii ale anchetei poliției, care deconspiră treptat misterul biografiei răpitorului. În ancheta polițistă, *apa* are un rol esențial în dezvăluirea misterului crimelor. Apa neagră devine complice al răpirilor de copii, martor tăcut, dar esențial, care permite trecerea prin culoarul timpului. E o calitate a apei pe care nu am mai surprins-o în romanele analizate anterior. Apa neagră este supusă investigațiilor științifice (expertizelor de tot felul), fiecare în parte vine cu posibile soluții și rezolvări, însă nimeni nu poate explica adevărata esență a culorii negre a acesteia: „Biologii marini de pe tot cuprinsul Floridei luaseră mostre de materie încă de la apariția ei și aveau o mulțime de teorii. Una dintre ele susținea că fenomenul apei negre se datora poluanților. Alte teorii îi atribuiau unei explozii subacvatice de alge sau de plancton, unei scăderi a temperaturii sau a salinității oceanului, sau unei scurgeri de azot de la câmpiile de trestie de zahăr din sudul Floridei. Până acum însă nimeni nu reușise să determine cu exactitate ce era, sau ce o cauzase” (MacGregor 2008, p. 14).

În deconspirarea crimelor și identificarea răpitorului, polițiștii apelează la intuiția Mirei, mama unuia dintre copiii răpiți, care are puteri supranaturale și a fost utilă, prin capacitățile sale excepționale, în investigarea altor crime. Femeia devine victima altei crime, deși intuiția o avertizează să nu se apropie de agresor. Atât Mira, cât și fiica ei, Annie, sunt înzestrate cu puteri care nu pot fi înțelese de un simplu muritor. Când bărbatul zâmbitor se apropie de Mira, aceasta are presimțiri urâte, dar, contrar lor, ea intră în discuție cu străinul și este atacată, iar fiica sa – răpită.

Peter Wheat și Patrick Wheaton este aceeași persoană, la câteva decenii distanță. Primul e acuzat de crimă, pentru că a sustras bani din contul soției sale și s-a făcut nevăzut; cel de-al doilea are aparent o biografie impecabilă, însă, în realitate, este răpitorul copiilor. Cea de-a doua ipostază, demască o relație defectuoasă cu sora sa vitregă, pe nume Eva. Patrick și Eva sunt iubiți, cea din urmă moare în urma unui accident de mașină, în care se afla cu un alt bărbat, cu care băuseră prea mult, fiind însărcinată de la Patrick.

Mira înțelege, pe de o parte, intenția lui Patrick de a-și salva iubita din ghearele morții prin intermediul implicării directe a apei negre, la fel vrea să-și salveze și ea soțul, ucis în urma unei altercații, la care acesta fusese martor involuntar. Pe de altă parte, Mira preferă să-și găsească fiica în viață și face orice îi stă în puteri în deconspirarea misterului apei și al răpitorului. Odată cu aceste întrebări tulburătoare despre ce a fost și regretele imposibilității de a schimba cursul unor evenimente, este investigată tot mai mult masa de apă neagră, care prilejuiește o întoarcere în trecut, este un izvor natural al timpului, iar copiii răpiți sunt uciși de boala timpului. Contactul cu victimele este anticipat de taberele de vară de biologie marină, la care participă adolescenții și care erau organizate de Peter Wheat, de unde acesta își racola prada. Noutatea pe care o aduce romanul lui MacGregor prin intermediul apei negre este înțelegerea că omul nu poate înfrunta timpul, regretele nu modifică cursul evenimentelor oricât de mult ne-am dori-o, doar acceptarea că trecutul este o parte din noi definește cursul firesc al vieții.

Am considerat inoportună o analiză completă a romanelor românești, ci doar o trecere în revistă a reprezentărilor de clivaj ale apei în aceste romane, întrucât analize ample au fost efectuate în articolele și cercetările anterioare. Ne-am axat pe două romane americane apărute relativ recent, care pun în evidență atât prin titlu, cât și prin conținut, conceptele de imagine de clivaj, ambivalență și pulsiune negativă și pozitivă a apei. Surprind, cu alte cuvinte, apa prin prisma *registrului negativ* al imaginarului, concept preluat de la G. Bachelard.

Modificările de optică asupra aceluiași obiect reactivează pulsiuni diferite, care variază de la acceptare la negare și demonizare. Imaginarul apei oscilează constant între partea pozitivă a reprezentării (refugiu răcoros, soluție pentru stingerea setei, contemplarea stării embrionare) și cea negativă (capcană, hotar, potop, mormânt). Dualitatea menționată reflectă ambivalența profundă a apei, simbol al vieții și al morții, al purificării și al distrugerii. În funcție de context, apa poate reactiva reprezentări de clivaj, ea devine un izvor al vindecării sau un element care sporește teama de iminența pierzaniei. Ea este un element fluid, care oscilează constant între aceste două dimensiuni aparent opuse, ce devin totuși complementare. Schimbarea de perspectivă generează o confuzie a percepțiilor și o refacere continuă a imaginației colective. Apa devine un spațiu al tensiunii și interogației, evocând aceleași emoții trăiri ambivalente într-un cadru care își

schimbă rapid conținutul simbolic. Așadar, ceea ce astăzi poate fi văzut ca un loc al refugiului și al speranței, mâine poate deveni o amenințare invizibilă, o prăpastie care așteaptă să înghită totul. Polaritatea subliniază natura efemeră și volatilă a reprezentărilor umane, care se conturează în funcție de fricile și dorințele lor cele mai adânci, fără a putea niciodată să atingă o formă definitivă sau stabilă. Dubla ipostază a apei surprinsă în poză ne permite să înțelegem cum funcționează mecanismul imaginar al scriitorului și cum se transpun astfel de reprezentări în parcursul destinului personajelor. Valențele negative și reprezentările de clivaj ale apei oferă prilej de sondare a conținuturilor latente ale inconștientului personajelor. Multiperspectivismul imaginar al apei deschide o paletă largă a interpretărilor: de la reprezentările cristaline la cele tulburi, de la conștient la inconștient, de la perspectiva vieții la cea a morții. Astfel, apa conține imagini de clivaj, ambivalente, reflectând conflictele interioare, fricile și dorințele ascunse ale personajelor, precum și conflictele între realitatea percepută și cea interioară. Această dualitate subliniază complexitatea umană și modul în care destinul personajelor este marcat de forțe nevăzute, dar influente, care le modelează alegerile și traiectul vieții.

Referințe bibliografice:

BACHELARD, Gaston. *Apa și visele*. Eseu despre imaginația materiei. București: Editura Univers, 1995. ISBN 973-34-0303-2.

BEȘLEAGĂ, Vladimir. *Zbor frânt.* Chișinău: Litera Internațional, 2004. ISBN 973-675-232-1.

BURLACU, Alexandru. *Vladimir Beşleagă. Po(i)etica romanului.* Chișinău: Gunivas, 2009. ISBN 978-9975-908-87-0.

CHEVALIER, Jean și GHEEBRANT, Alain. *Dicționar de simboluri*. Iași: Polirom, 2009. ISBN 978-973-46-1286-4.

ELIADE, Mircea. *Isabel și apele diavolului.* Craiova: Scrisul românesc, 1990. ISBN 973-38-0028-7.

GAVRILUȚĂ, Cristina. *Negativul cotidianului*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2017. ISBN 978-606-714-3.

GÎRLEA, Olesea, Cealaltă față a oglinzii apei. În: *Filologia modernă: realizări şi perspective în context european: G. Călinescu 125 ani de la naştere,* ediția a XVIII-a, 10-11 octombrie 2024. Chișinău: Pro Libra, 2024, pp. 162-169. ISBN 978-9975-47-275-3.

GÎRLEA, Olesea. Reprezentări malefice ale apei. În: *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan,* ediția a VI-a, 16 mai 2023. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2023, pp. 184-190. ISBN 978-9975-3430-7-7.

KLEIN, Melanie. *Iubire, vinovăție, reparație și alte lucrări 1921-1945.* Cluj: Binghamton, 1994. ISBN 1-883881-03-X.

OATES, Joyce Carol. *Apa neagră.* Traducere din limba engleză de Cristina Ilie. București: Polirom, 2011. ISBN 978-973-46-2437-9.

PĂDURARU, Mircea. *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2012. ISBN 978-973-703-812-8.

POPESCU, Alexandru. *Adâncuri incolore*. Chișinău: Arc, 2023. ISBN 978-9975-0-0709-2.

PORUCIUC, Adrian. *Sub semnul pământului mamă.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013. ISBN 978-973-912-5.

MACGREGOR, T.J. *Apa neagră*, Traducere din limba engleză de Simona Cozma. București: Editura Vremea, 2008. ISBN 978-973-645-295-6.

VASILE, Geo. *Epica universalis. Filoane narative intramilenare.* București: Eikon, 2018. ISBN 978-606-711-937-4.

SCITIVAUX, Frederic. *Lexicul Psihanalizei.* Traducere de Mihaela Osoianu Berneagă. Iași: Institutul European, 1998. ISBN 973-586-188-7.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

Primit: 17.03.2025
Acceptat: 30.04.2025